T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Nisan 1336 (1920)

Münderecat

1. — BEYANAT 2

1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanatı 2:10

Cilt : 1

2 nci in'ikat - 4 ncü celse

İKİNCİ İNİKAT

24 Nisan 1336 Cumartesi

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4.05

REİS : Reisi sin Şerif Beyefendi

KÂTİPLER : Kâtibi muvakkat Cevdet B. (KÜTAHYA), Muhiddin Baha B. (BURSA)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.

1. — BEYANAT

1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanatı.

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim mufassal maruzatım meyanında mesaimize saha olan mıntakanın hududunu işaret etmiştim. O hudut hududu millîmizdir. Bidayetten şimdiye kadar harice ve dahile karşı gösterdiğimiz cephe de yalnız bu hudut dahilinde çalışmak olduğumuzu ifade etmiş idim. Hakikatta bütün gayemiz bu hududu millî dahilindeki milletimizin istirahatini, refahını ve bu hududu millî ile muayyen vatanımızın tamamiyetini masun bulundurmaktan ibarettir. Turanizim politikasını kendi arzumuzla takip etmek istemedik. Çünkü maddî manevî bütün kuvvet ve kudretimizi muayyen olan vatanımız dahilinde tecelli ettirmek arzu ettik. Hududun haricinde dağınık bir surette zâfa düçar etmekten içtinap ettik. Ecnebililerin en çok korktukları fevkalâde mutevahhiş oldukları islâmiyet siyasetinin dahi alenen ifadesinden mümkün olduğu kadar mücanebete kendimizi mecbur gördük. Fakat kuvayi maddiye ve maneviye karşısında bütün cihan ve hıristiyan siyasetinin en şedit (hırslarla) (1) ehlisalip muharebesi yapmasına karşı hudut haricinde bize zahir olacak bir noktai istinat teşkil edecek kuvvetleri düşünmek mecburiyeti de pek tabiî idi. İşte haricen ifade etmemekle beraber hakikatta bu noktai ıstinadı aramaktan geri durmadık. Bittabi selâmet ve necat için yegâne (müracaat ettiğimiz memba) (2) kuvayi âlemi islâmiyet olmuştu. Âlemi islâmiyet bir çok noktai nazarlardan milletimizle, devletimizin istiklâlile yakından ve fevkalâde bir surette alâka ve merbutiyeti diniyesi olmakla ve bu veçhile bütün âlemi islâmın manen bize muavin ve muzahir olduğunu zaten kabul ediyoruz. Düşmanların maddî kuvvetleri karşısında biz de bu manevî kuvvetlerin maddî tecelliyatına gelmek zaruretinde idik. Binaenaleyh evvelâ hududumuzla temasta bulunan mıntakadaki dindaşlarımızla temasa gelmek lâzım geldi. Ondan sonra şarkta Kafkasya mileli islâmiyesi ve garpte Garbî Trakya; bunların hepsile muhtelif surette münasebata girişmiş bulunuyoruz. Suriye halkı ve Irak halkı yani Arabistan, 1914 tarihinden evvel ayni hudut dahilinde bulunduğumuz zamanlarda cümlemizce malûmdur; Devleti Osmaniyenin bir uzvu, bir rüknü olmaktan fevkalâde müşteki ve müstakil olmak gayesini takip ediyorlardı. Buna karşı çalıştılar, fakat neticeyi istihsal edebilmek için kendi kuvvetlerine (istinadın) (3) gayri kâfi olduğunu gördüler ve maatteessüf hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanlarla teşriki mesai ettiler. İngilizler, Fransızlar kendilerinin hayali olan gayelerini mevkii fiile çıkaracak diye onların eteklerine sarıldılar. Lâkin harbi umuminin neticesini gördükten sonra Suriyede İngilizler, Fransızların tarzı idaresine, muhakkirane olan idaresine hedef olduktan sonra bu aksamdaki ehli islâm pek büyük bir hataya düçar olduklarını takdir ettiler ve onu müteakip bir kısmı kendi dahillerinde müstakil olmak fakat yine bir suretle bir şekilde Camiai Osmaniye dahilinde bulunmak cihetini düşündüler. Bittabi makamı muallâyi hilâfete karşı olan merbutiyetleri cümlemiz gibi bütün ehli iman için (bir vazifei mukaddese idi.) (4) Diğer bir kısmı daha ileriye gittiler. Bize hiç bir şekil ve surette istiklâlin lüzumu yoktur, biz halifemiz ve padişahımıza merbut olarak Camiai Osmaniye dahilinde bulunacağız, dediler. Suriyede böyle muhtelif cereyanlar mevcut idi. Biz bittabi bir salâhiyeti resmiye ve ilmiyeye malik bulunma-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler noksanların ikmali için ve tashihen tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver

dığımız için, efradı milletten bir heyeti milliye olduğumuz için bu cereyanın müvellidi hakikisi olan yine milletler vasıtasile temas etmiş oluruz. Fakat bizim Suriyede gayei islâmiye ile revabıt ve münasebatımız taazzuv etmeğe başladıkça orada bir saltanat tesisile iştigal eden Emir Faysalın ve Emir Faysalı himaye eden Fransızların nazarı dikkatini celbetti ve binnetice Emir Faysal dahi hususî murahhaslarını bizimle temasa getirdi. Resmî temasla bu müracaatın bizce telâkki edilen nikati izah etmek isterim. Her halde Suriyeliler her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebetinin kendileri için binnetice esaret olacağına kani oldular. Bundan (dolayı bize teveccüh ettiler.) (1) Bizim bilmukabele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hududu millimiz dahilinde bulunan menabii insaniyeyi ve menafii umumiyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün âlemi islâmın manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehit olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılarız ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dahilinde ve hâkimiyeti milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilâf veya ittifakın fevkinde bir şekil, ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisile irtibat peyda edebiliriz. Ahali bunu arzuları fevkinde (lehlerine telakki etmiş olacaklar ki) (2) Emir Faysal milletin bu arzusu karşısında kendi emellerinin sarsılmakta olduğuna vakıf oldu ve müracaatları bunun üzerine oldu. Ahalinin bu arzusu fiile de inkilâp etti. Suriye dahilinde bazı ef'al ve harekât bittabi mesmuunuz olmuştur. İşte bu filiyat başladıktan sonra ... Emir Faysal sühuletle tesisi hâkimiyet edemiyeceğini ve Fransızlar da bir müstakil (devlet) (3) halinde orasını kolaylıkla kullanamıyacaklarını zannettiler ki ağlebi ihtimal müştereken ahaliye demek istedilerki. biz de sizin fikrinizdeyiz. Ancak bizim yaşamak için paramız yok ve haricin tazyikatına mukavemet edecek vesaitimiz yoktur. Türkiye bunu temin ederse biz Fransızları memleketlerimizden koğabiliriz. Bunu biz samimî telâkki etmedik. Onun için vuku bulan siyasî müracaatta biz de siyasî cevap vermiş bulunduk. Ancak hakikî irtibat hükûmet şeklinde değil fakat Suriye Milleti ile Suriyelilerle olmuş oldu ve oradaki (bu hareket) (4) hakikaten bize manevi kuvvetle beraber maddî kuvvet zammetmiştir. Hududu millimizin cenup cephesindeki harekâtı nazarı dikkatten geçirecek olursak bu filiyatın semeratı maddiyesini görebiliriz.

Iraka gelince; Irakta İngilizlerin muamelâtı ahalii islâmiyeyi fevkalâde dilgir etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve alelitlâk eskisi gibi bir Osmanlı memleketinin cüz'ü olmağı kabul ettiler. Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söylediğimiz noktai nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettiğimiz kendi dahilinizde kendi kuvanızla kendi mevcudiyetinizle (müstakil bir Devlet olunuz. Biz, her) (5) şeyden evvel istiklâlimizin teminine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiç bir mani kalmaz ve Musul havalisinde Bağdatta ve sair bir çok yerlerde .... vak'a olarak bir çok hadisat zuhur edecekti ve bu gün dahi, eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun, bizim imhamıza çalışan düşmanlar, Suriye ve Iraktaki (vakayi muvacehesinde (6) milli faaliyetlerle bize tevcih ettikleri kuvvetleri tenkise mecbur olmuşlardı ve bu gün dahi eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun gerek Iraklıların ve gerek Suriyelilerin bu iki mıntakadaki dindaşlarımızın kalpleri bizimle beraberdir. Eğer bundan sonra esbabına tevessül edilirse bunlardan azamî istifade etmek mümkündür.

Kafkasyaya gelince; malûmunuz Kafkasya, Şimalî Kafkasya, Çerkezistan, Gürcistan ve Ermenistan parçalarından mürekkeptir. Çerkezler bidayetten beri fevkalâde hassas bulundular, her halde minelkadim kendi vatanları olan Şimalî Kafkasyada müstakil yaşamak arzusunu, zevkini duymuşlar ve bunun için çalışmakta bulunmuşlardır. Rusya ahvali malûmesi Şimalî Kafkasyadaki bu âmalin bir an evvel mevkii tecelliye geçmesi için Çerkezleri teşvik etmişlerdir. O civarda icrayı harekât eden Denikin kuvvetlerinin âdeta bütün Şimalî Kafkasya ve Dağıstanı filen işgal etmesi ve bir çok tazyikat yapması ve mıntakada milliyetperverane çalışan heyetleri dağıtması ve bir çok tecavüzleri karşısında, bütün bunlara rağmen, yine Çerkezler maksatlarına çalışmışlardır. Ve bizimle dahi samimî münasebatta bulunmuşlardır. O derecede ki kendi hayatlarını, kendi mevcudiyetlerini Türkiyenin halâsı, mevcudiyet ve istiklâlile yakından alâkadar görmüşler ve buraya raptı kalp etmişlerdir. Oradaki dindaşlarımıza tavsiyemiz dahi yine kendi dahillerinde kendi kuvvetlerile mev-

---

(1. 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler noksanların ikmali için ve tashihen tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

cudiyetlerini izhar ve ispat etmek ve badehu manatıkı islâmiye yapabilecekleri surette birleşmek noktası olmuştur. Ve diyebiliriz ki Kafkasya faaliyet ve âmali milliyenin tecellisi ve memleket ve milletimizin istiklâli halâsı noktai nazarından memleketimizden uzak değil, tamamen aksamı asliyei (vataniyemizin) (1) bir parçası gibi telâkki olunabilir. Bütün bu mıntakadaki cereyandan resen malûmattar bulunuyoruz.

Azerbaycan cümlenizce malûm olduğu gibi istiklâliyetini tasdik ettirmiş bir vaziyettedir. Onların dahi bize karşı samimiyetleri vardır. Fakat kendisi zaten istihsali istiklâliyet etmiş bulunduğu için bizimle olan münasebatı bittabi resmî bir şekilde değildir. Fakat bizim maksadımız için bütün manasile çalışabilecek anasır ile malidir.

Ermenilere gelince, Ermeniler bütün dünyanın fevkalâde mazharı sahabeti olmuş bir vaziyette bulunuyorlar. Âmali siyasiyelerinin tecellisi için nasıl çalıştıkları malûmdur. Fakat bu günkü vaziyetler bizimle temaslarına dair arzedebileceğim noktalar şunlardır : Ermeniler Erivan Ermeni Hükûmeti mıntakası dahilinde ahalii islâmiyeyi imha etmekle meşguldür. Biz İngilizleri, Amerikalıları aleyhimizde tahrik etmemek ve her nasılsa harbi umumide yapılmış olan vak'anın tekerrür ve tevalisine dair hiç bir zan ve şüphe vermemek için bu mıntakai malûme dahilinde bulunan ahalii islâmiyenin hududumuzu geçmek suretile alenen muavenetlerine dahi şitap etmekte tereddüt ettik. Fakat oradaki ahalii islâmiye her taraftan hamisiz kalınca bittabi kendi hayat ve namuslarını yine kendiliklerinden muhafaza ve müdafaada tereddüt etmediler. Bu cihetle bidayetten bu güne kadar Erivan Ermeni Hükûmeti mıntakası dahilinde muharebe ve müsademe devam edegelmektedir ve bütün müsademat neticesinde de bittabi dindaşlarımız fevkalâde mutazarrır olmakla beraber namus ve haysiyetlerini de muhafaza etmekten geri durmıyorlar.

Gürcistan Hükûmeti bize karşı samimî bir vaziyet göstermiştir. Bilhassa Azerbaycanlılar hayırlı mesailde ittifak etmiştir. Bittabi ermeniler bu ittifaktan hariç... Azerbaycanlılarla ermeniler arasında müsademat olduğu vakit gürciler azerbaycan tarafını iltizam etmiştir ve bugün dahi ayni vaziyette bulunmaktadır. Bizim eski hududumuzla Gürcistanın alâkası malûm olduğu üzere elviyeiselâsedir; Batum, Kars, Ardahan. Biz burasını eczayi memalikimizden addediyoruz ve oradaki ahalii islâmiye dahi bu telâkkide bulunmaktadırlar. Fakat resmen bunu şimdiye kadar ifade etmiş değiliz. Ahali tamamen ayni fikre iştirak ettiği için (bizimle daimi irtibat halindedir) (2) Hatta bu mecliste bulunmak üzere dahi mebuslarını yola çıkarmışlardır.

Kafkasya üzerinde bulunduğumuz için Kafkasyadan, Rusyadan bahsedebiliriz. Malûmu Âliniz bolşeviklerin kendilerine mahsus bir takım esasları, noktai nazarları vardır. Ben şahsan bütün vuzuhile ve teferruatile bunlara vakıf değilim ve yakın zamanlara kadar bolşevikler nereye temas ederse, nereye gelirse daima kendi noktai nazarlarını kabul ettirmek azminde idiler. Her ne olursa olsun bu noktai nazarlar, bizim milletimizin de kendine mahsus bir takım noktai nazarları vardır. Bu noktai nazarların siyasî esasatı ihtimalki maruzatımda zikrettiğim ve cümlemizce malûm olan noktaları göstermedim. Milletimizin âdâtı, muktaziyatı diniyesi ve memleketimizin icabatı vardır ki, biz her ne yaparsak kendimizi, kendi adetimizi, muktaziyatı diniyemizi nazarı dikkatte tutmak, ona göre kendimize mahsus esaslar vazetmek mecburiyetindeyiz. İşte bu itibarla alelitlâk bizimle bolşeviklik arasındaki münasebat şayanı tetkik ve teemmül olur. Bir zamanlar oldu ki, bolşevikler noktai nazarlarını daha umumileştirdiler. Hiç bir kimsenin hiç bir milletin âdat ve ahlakı hususiyelerine ve milliyet esaslarına muarız değiliz. Yalnız istibdada karşı, emperyalistlere karşı düşmanız. Biz Avrupalıların bolşevizmden korktuklarını ve bizim bolşeviklerle tevhidi efkâr ve harekât edeceğimizden daima kuşkulanmakta olduklarını nazarı dikkate alıyor ve daima düşünüyorduk ki, böyle bir şeye mecbur olmaksızın âmali milliyemiz dahilinde muayyen bir hudutta bizim şeraiti hayatiyemiz, şeraiti istiklâlimiz temin olunursa .... Böyle azim bir maksat için, böyle uzak bir daiye için her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebatı ihtilâfata anide girmek belki bizi nedamete mecbur edebilir ve zaten hepimizde de, kendimizde de böyle bir salâhiyet mevcut değil. Filhakika bu hududu millimiz dahilinde arzettiğim şeraitle muhafazai mevcudiyet edebildiğimiz takdirde başka bir şey istemek bendenizce doğru değildir. Yalnız her ihtimale karşı muhafazai hayat ve mevcudiyet için hariçten kuvvet, bir menbai kuvvet aramak lâzım gelirse, yine daima kendi noktai nazarlarımız baki kalmak şartile her menbadan isti-

---

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler noksanların ikmali ve tashih için tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

ifade etmeği de caiz gördük. İşte sırf bu nokta daima Bolşeviklerin ahvalini harekâtını ve kendilerinden icabında ne dereceye kadar muavenet görebileceğimizi anlamağa teşebbüs ettim. Bu teşebbüsat neticesinde şüphe yok bazı temaslar hasıl olmuştur. Fakat bu temaslarımız şimdiye kadar yani Bolşevikler bizimle demin izah ettiğim ... manen ve maddeten beraber olan Dağıstana kadar temas ettiği halde hiç bir kat'î mevat üzerine müstenit bir şey yapılmamıştır. Fakat böyle bir şey yapmak ikmânı mevcuttur. Eğer lüzum ve ihtiyacı mübrem görülürse Heyeti Âliyeniz Meclisi Âliniz bu hususta daha esaslı tedabire tevessül eder. Âlemi hiristiyaniyetin mevcudiyetimize (hâteme çekmek istediklerini) (1) bilmekle beraber onlara karşı da daima cihangirane bir vaziyet almak istemedim. Belki azamî derecede onların da bize menfaat temin edebilmesine alıştık ve bu itibarla Fransızlarla, İngilizlerle, İtalyanlarla mükerreren temaslarda ve münasebetlerde bulunduk. İngilizlerle vuku bulan ilk temasımızda İngilizler milletimizin kendileri aleyhinde olduğunu ifade ettiler ve bu aleyhtarlığın izalesine çalışmamızı tavsiye ettiler. Buna mukabil verdiğimiz cevap milletimiz İngilizlere karşı aleyhtar değildi. Bilâkis milletimiz İngiliz kavmini dünyanın en büyük bir milleti, en âdil, en medenî, en insanî bir milleti telâkki eder ve ona hürmet ederdi.

Fakat mütarekeyi müteakip İngiliz kuvvetleri payitahtımıza girdiler. Yakından milletimizle temas ettikten sonra gösterdikleri tavru hareket ve bilhassa Aydın vilâyetimizin İngilizlerin nezaretile, himayesi tahtında Yunanlılara işgal ettirdiğini milletimiz anladıktan sonra İngilizler hakkındaki noktai nazarını tebdil etti. Dedik ki; milletimizin, filhakika bu gün milletimizin bu zan ve telakkisinin (Yanlış olduğu kanaatinde iseniz, bu) (2) en son kabul ettiği mahiyetiniz değilse bunu tashih etmek için bir hareket gösteriniz. Yine millet size müteveccih olur. O zaman denildi ki size mevcudiyet verebiliriz. Yalnız İstanbulun vaziyeti çok tuhaf tesadüf etmiştir. Boğazlardan sarfınazar edemez misiniz, Adalar denizi sahilinde Yunanlılara bazı imtiyazat ve Fransızlara bazı imtiyazat vermek sizi sarsmaz zannederiz ve diğer taraflarda bazı kontrollar yapılırsa bundan size bir zarar gelir mi? Efendiler; bu sözleri bana sarfeden Erzurumda ve bütün Katkasyada mümessil olan ve Londrada haizi salâhiyet olan Revlenson namında bir kaymakamdır ve kendisile münasebatımız teakup etmiştir. Hem dost olmak istiyor, hem de bu dostluktan istihsâli (menafii yolunu takipten geri kalmak istemiyorlardı.) (3) Bittabi biz kendisine bu tasavvuratın gayri kabili icra, milletimizce gayri kabili kabul olduğunu söyledik. Revlensona Payitahtımızda bulunan İngilizlerin memleketimizi ve milletimizi eyi tanımış olduklarından dolayı Ferit Paşa Hükûmetinin kendilerini yanlış tanıtmak suretile igfal suretile yanlış raporlar yazıldığını ve yanlış raporlara müsteniden yanlış kararlar verildiğini ve bütün bunları tashih edeceği emniyesile (kendisiyle teması kabul ettiğimizi ifade ettim. Revlenson) (4) Londraya gittikten sonra bunları değiştireceğiz diye söyledi ve filhakika o tarihte (İstanbul'da bulunan) (5) memurini siyasiye, İngiliz memurini ve sairesi yerlerine başkaları gelmiştir ve onu müteakip İstanbula avdet eder etmez bizimle temas istedi. Pek mevsuk malûmata istinaden arzederim ki İstanbula gelir, gelmez (hainler tarafından ihata) (6) edildi. Bizimle temas arzusu bu suretle düçar akamet oldu. Ve bir müddet sonra tekrar Trabzona, Erzuruma geldi. Bu temasta bizim noktai nazarımızı, malûm olan esasatın dahilindeki (noktai nazarımızı tekrar ettik.) (7) Bizim dermeyan ettiğimiz noktai nazar malûm olan yani devletin istiklâli ve vatanımızın muayyen olan hudut dahilinde temini tamamiyeti idi. Revlenson bunun kat'î olduğunu anladıktan sonra iki mükâleme ile geçirdi. Yani görülüyor, ki İngilizler bize karşı dostluk temini talep ettikleri zaman bu dostluğu yalnız kendi menfaatleri ve ihtiraslarını temin için (talep etmektedirler. (8) Yoksa bizim menfaatimize ait hiç bir teşebbüsleri olmamıştır.

Diğer taraftan Fransızlarla da münasebat olmuştur. Bilhassa Suriyede fevkalâde mümessil bulunan Picot namında bir zat Sıvasa kadar geldi ve kendisinin Pariste sulh konferansile temas etmek üzere hareket ettiği bir sıralarda idi ki bu zatla görüştüğümüz esas noktalar, hatırımda kaldığına göre, şunlar idi : Bir defa kendisi Fransa Hükûmetinin bize karşı yapmakta olduğu muamelâtı doğru bulmıyordu, Fransa menafi-i hakikiyesine mugayir buluyordu. Açık söylediği şey Suriyeyi müstemleke yapmak istiyorlardı ve fakat Kilikya da dahil olmak üzere ... ve bizim mevcudiyetimiz umumi olan mevcudiyetimizin tahlisi için Kilikya meselesi için anlaşmaktan... Bu imkân derecesini de şu tarzda tesbit etti. En nihayet Kilikyayı tahliye edeceğiz, yalnız orada bize iktisadî (menafi temin ve bunun temadisini) (9) emni-

---

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

yet bahşolacak bir vaziyet kabul ediniz. Biz kendisile görüştüğümüz zaman bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur. Bütün vatanımızın tamamiyeti ve bu vatanda yaşıyan milletimizin istiklâlidir. Bu noktai nazardan anlaşmak lâzım gelir. Fransızlar için yalnız Kilikya meselesi vardır. Bunun halli esnasında sizin için birinci olan meselede bazı hususatı görüşebiliriz ve binnetice Kilikya dahi arzettiğim şekilde kalmış ve heyeti umumiye de her suretle bize muavenet vadetmiş idi. Yalnız bütün bu mevaidini tatbik ettirebilmek için ancak Parise muvasalâtında çalışmağa mecbur olduğunu ve sulh aktedinceye kadar Kilikya dahilinde hiç bir hareket olmamasını rica etti. Biz de netice itibarile dedik ki, şimdi Fransız tahtı işgalinde bulunan menatıka bizim tarafımızdan kuvvet sevkile hiç bir harekette bulunmıyacağız. Ancak sizin tahtı işgalinizde bulunan ve asayişinden, emniyetinden sizin mes'ul olduğunuz manatık vardır ki Kilikya, Maraş, Urfa hepsi dahil ve Fransızlar tarafından teslih edilen Ermenilerin ahalii islâmiyeye tecavüz etmesi, onları katletmesi neticesi olarak vuku bulacak mukabelelerden, mukavemetlerden de hiç bir mes'uliyet kabul etmeyiz. Ve bu gibi vakayiin önüne geçebilmek için siz derhal (tedabiri lâzimeye tevessül ediniz.) (1) O zaman malûmu âliniz valimizi kovmuşlardı. Siz valimizi iade edeceksiniz, sair Devleti Osmaniye memurini yerinde ipka ve ahalii islâmiyeye tasallût eden Ermenileri oradan uzaklaştıracak ve bilhassa bundan sonra teşvik ve teslih etmiyeceksiniz. Bunlara kat'î olarak söz verdi ve hatta Sıvasta icap edenlere tebligatta bulundu. Filhakika valimiz oraya gitti. Vaziyet hüsnü hale girer gibi oldu. (Pico) diplomat bir Fransız diplomatı oraya gitti, bunu bizimle görüştü. Fakat buradaki kuvvetlere (kumanda) (2) eden Fransızlar da başka adamlardır. Bunlar bilhassa Kilikya dahilinde bir miralay vardı ki Odeyremon. Bu İslâm düşmanı ve Ermeni hamisi bir adamdır. Tazyikten bir an bile tevekki etmedi, ve bunun neticesi olarak Maraşta ahalii islâmiyeye tecavüzatta (bulundular ve bir çok memurini)' (3) tevkif ettiler. Ahalii islâmiye kendilerini muhafaza etti. Neticesi itibarile vak'a büyüdü. Müsademe oldu ve oradan Fransızlar çekildi. Bittabi bu müsademe esnasında Fransız kisvesi altında ahalii islâmiyeye tecavüz eden (bir kısım yabancı anasır) (4) kendi nefsi hayatını muhafaza eden ahalii islâmiye ile ateş esnasında öldüler.

Bütün Avrupada ve bütün Amerikadada fevkalâde dalgalandırdılar. Halbuki milletimiz tarafından tecavüz vaki olmuş değildir. Vukubulan tecavüze mukabele edilmiştir. Hatta Fransızlar çekildikten sonra daha ileriye gidilmekten sarfınazar edilerek o kadarla iktifa edildi. Urfada ayni vaziyet olmuştur. Yine Fransızlar tarafından daha doğrusu Fransızların teşvik ve himayesile ermenilerin, ahalii islâmiyeye tecavüz eden ermenilerin sebebiyet vermesi yüzünden yine muharebe ve müsademe olmuş, binnetice Fransızlar orasını da terketmiye mecbur olmuşlardır. Yalnız sureti umumiyede bir şey vardır ki Fransızlar Maraştan çıktıktan sonra tekrar Maraşa geldiler, tekrar Urfaya geldiler. Gerek Maraş ve gerek Urfada bittabi ihrazı muvaffakiyet edilmiştir. Bunu izzeti nefis meselesi yaparak daha büyük harekâta geçmek istemediler.

Diğer taraftan asıl Kilikya cihetlerinde (ahalii islâmiye) (5) yine bu tecavüzatı mütemadiye karşısında mukabelelere kalkıştı. Bütün bu mukabeleler Fransızların çekilmesi ile nihayet buldu ve son zamanlarda denilebilir ki Adanada, Tarsusta, Mersinde yalnız buralarda Fransız kuvveti bulunuyor. Diğer cihetlerde ahalii islâmiye bir dereceye kadar (hâkimiyeti tesis ettiler.) (6)

İtalyanlar sureti umumiyede mülâyim bir vazı almışlardır. Kendilerile hiç bir vak'a hâdis olmadı ve bu noktai nazarlarında da (sabit kaldılar) (7) ve bütün onların talep ettikleri şey menafii iktisadiye teminidir.

Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar memleketimizde azami menafii iktisadiye temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir devleti ecnebiyenin tahtı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatleri muktaziyatından telâkki etmekte ve her ikisi de bunu bize bir çok münasebetlerle söylediler ve elyevm söylemektedirler.

Yunanlılar doğrudan doğruya İngilizler tarafından himaye edilmek suretile muhafazai mevki ediyorlar ve çıkmak niyetinde olmadıkları anlaşılıyor.

Trakya son hadisat itibarile bizimle alaka ve münasebette müşkül şerait içinde bulunmakla beraber daima muhafazai irtibat etmektedir. Trakya da ayni noktai nazarları muhafaza etmektedir. Ancak Fransızlar Trakyanın böyle münferit kaldığını gör-

---

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

dükleri için onları muhafazai mevcudiyet etmekten âciz göstererek kendilerinin himayesi tahtında bir şey olabileceklerini ima etmektedirler. Bizimde Trakyalı vatandaşlarımıza tevcih ettiğimiz, bu küçük Trakya parçasının kurtulmasına mütevakkıftır. Bu noktai nazarda sebat etmektedirler.

Efendiler muhafazai mevcudiyet için âtimizi, istiklâlimizi temin için mevcut olan düşmanları görüyoruz ve bu düşmanların emellerini yakından biliyoruz ve düşmanların bu emellerini istihsal için tatbik edecekleri kuvvetlere de vakıfız. Fakat düşmanlarımız kendi ihtirasatını bizim imhamızla temin etmek için malik oldukları kuvvetlerden hiç birini istimal etmiyorlar. Bilâkis vâsılı gâyat olabilmeleri için en kuvvetli keşfettikleri vâsıta yine bizi birbirimize çarptırmaktan ibaret olmuştur. Maatteessüf İstanbul muhitinde düşmanlarımıza, düşmanlarımızdan daha çok hizmet edenler, makasidini teshil edenler bulunuyor. İşte asıl onların yardımile maatteessüf vatanımızın bazı noktalarında milletin vahdetini, tesanüdünü harice karşı gayri vaki gösterecek ve memleketimizin içerisine asayişsizliğe delâlet edecek ahval vardır. Meselâ cümlemizce malûm olan Anzavur vaziyetini hatırlıyabilirsiniz. Anzavur epiçe zamandanberi İngilizlerin parasile, silâhile, teşvikile ve bittabi İstanbulda mahiyet ve ahlaklarını arzetmeğe çalıştığım kimselerle müştereken icrayi faaliyet ediyordu. Millet tarafından bir kaçı tedip edildi ve fakat büsbütün imhakâr tedbir alınmak istenilmedi. Kendisinin cehline atfedilerek fazla bir şey yapılmayı gayri müstelzim gibi tasavvur edildi. Fakat son vak'a esnasında Anzavur yine en büyük düşmanların pişdarı olmak üzere, malûmu âliniz olduğu gibi, Bigada göründü. Toplıyabildiği eşkiya ile Günanı zaptetti. Bandırmayı zaptetti. Şarka doğru yürüdü. Balıkesiri zaptetti. Bursayı tehlikeye duçar etti. Düşman ve Yunan karşısında bulunan kuvvetlerimizin arkasını tehdit etti ve sağ cenahı ile Yunanlılarla tevhidi harekât etti. Hülâsa bütün bu ef'al ve harekâtile efkârı umumiyemizi tabiî rencide etti ve düşmanlarımızı güldürdü. Bütün bu harekât 16 Mayıs 1336 danberi devam eden harekâttır. Biz artık bu zehrin ve zehirli hareketin daha ziyade tevessüüne müsaade etmenin fena avakibe müncer olacağını tahattur ederek tedabir almak mecburiyetinde kaldık. Bu sıralarda idi ki gönderilen, muhtelif yerlerden muhtelif istikametlerden gönderilen kuvvetler mesmuu âlileri olduğu veçhile kendisile çarpıştı. Nihayet etrafındakiler dağıtıldı. Bu günkü safhasından sonrasını da bittabi Meclisi Âliniz takip edecektir.

Diğer taraftan Düzce, Pendik, Bolu, Adapazarı, İzmit havalişine de nazarı dikkati âlinizi celbederim. Oralarda da yine bu menfî, memleket ve milletin menafii için muzir fikirler sarfle sahai faaliyet bulmuş oluyor. Bir aralık Adapazarında bir isyan yapıldı. Bazı zevatı gönderdik. Nasihat ettirdik. Binnetice igfal edilmiş olanlar tenvir ve irşat edilmek suretile sükûnet icra edildi. Fakat İzmiti doğrudan doğruya işgal etmiş olan İngilizler yakından para ile daima ayni ateşi körüklemekte devam ediyorlar. Onun için Adapazarı vak'asını müteakip Hendekte orada bir ufak müfrezemiz bulunuyordu. Ona hücum etmişler ve silâhlarını almışlardı. Bunu da ittihaz olunan tedabir ile bertaraf etmek müyesser oldu. Onu müteakip Düzcede ayni tezahürat oldu. Bir takım insanlar toplanıyor, hükûmeti basıyor, Telgrafhaneyi basıyorlar. Ne istediklerini anlamıyoruz. Tabiî böyle harekâtı bağıyâne yapıyorlar ve bununla İngilizler Avrupaya bu Osmanlı milletlerinde vahdet ve tesanüt mevcut değildir. Bunlar birbirile çarpışmaktadır. Bunlar kendi kendilerini idare edemezler, bir müdir lâzımdır ki bunları sevk ve idare edebilsin.

Bu Düzce vak'ası bu günün vakasıdır. İçinde bulunduğumuz günün vak'asıdır. Bolu mutasarrıfı bulunan Haydar, Düzcede toplanan bu usâtın, Boluya tecavüz ve taarruz aleyhinde olduklarını bildirdi.

Boluda bir az jandarma kuvvetimiz vardı. Bilhassa Zonguldak ve cenubunda üç taburlu bir piyade alayı vardı. Bir taburunu orada bıraktık, diğer taburunu Bolu üzerinden garbe doğru bu hareketi bagıyâneni tevessüüne mani olmak için sevk ettik. Buradan Bolu Mutasarrıfı Haydar Beye (her şeye rağmen tedabiri lazimeyi ittihaz etmesini tebliğ ettik. Bununla beraber kendisine mutlak emniyetimiz mevcut değildi.) (1) Bittabi bu anda henüz hükmü kat'ile hüküm vermekten içtinap ederim. Ama bütün zavahir, kendisinin bizzat usatın âmalini mürevviç gibi hareket ettiğine delâlet edecek hususat bulundu. Çünkü ittihazi tedabirde bizi iğfal etmiş bulunuyor, usatın tevkife memur edilen kuvvetleri işgal ediyor, iğfal ediyor, hedefi aslisinden çeviriyor, bittabi sureti haktan görünen bir mutasarrıfın verebileceği evamiri mâdunları hüsnü telakki eder ve tatbik eder. Jandarma kumandanına derse, ki sizin kuvvetinizi ne bilsin, Jandarma kumandanı ki buradan düşman geleceği için kezalik alây kumandanı bir emir tebliğ ederse derse ki asker silâhını bıraksın ve dağılsın. Bittabi maal-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

memnuniye asker bunu yapar. İşte böyle menfî ve hainane tedbirlerle Boluda iğfal edilmiş olduk ve binnetice Bolu mutasarrıfı Haydar Bey de bir gün Düzceye oradaki usatın yanına gitti ve oradan emirlerini vermeğe başladı. Bittabi beri ile irtibat ve münasebetimiz kalmamıştı. Oradan verdikleri emirlerle de merakizi tecrit etti. Gönderdiğimiz kuvvetlerden haberdar olamadık. Nihayet oradaki vaziyeti görmek anlamak ve icap edenlere icrayi nasihat etmek ve düşmanların İngilizlerin vatanımızı izmihlâle saik olan İngilizleri bu tedbirlere en kıymetli arkadaşlarımızdan mebus arkadaşlarımızdan bir kaç zatı memur ettik. Onlar da malûmunuzdur, Trabzon Mebusu Hüsrev B. Lâzistan Mebusu Hüseyin B., Bolu Mebusu Fuat B. ve Şükrü Beylerdir. Fuat B. Bolulu olduğu için oraları biliyor. Onun için bu arkadaşları gönderdik ve yanlarına ufak bir müfreze verdik. On sekiz yirmi kişilik bir suvarile yolda kendilerini muhafaza etsinler diye. Geredede Bolunun şarkında bir alayımız olduğunu biliyorlar idi. Sonra aldığımız malûmata göre inşaallah doğru çıkmaz, bu kıymetli arkadaşlarımız usât tarafından tevkif edilmiş diğer taraftan Düzcede zuhur eden bu fenalığı izale etmek için pek kıymetli kumandanlarımızdan yirmi dördüncü fırka kumandanı kaymakam Mahmut Beyi memur ettik. Mahmut Bey kuvvetlerile Geyve boğazında bulunuyordu. Geyve boğazından kuvayi kâfiye alıp Düzceye gidecekti. Mahmut Bey Adapazarına gittikten sonra Düzceye gitmek üzere ayni yol üzerinde bulunan Hendeke teveccüh etti. Oraya muvasalâtından haberimiz vardır. Fakat evvelisi gün öyleden sonra saat ikidenberi Düzcede Mahmut Bey kuvvetleri ve şahsı hakkında bir malûmat alamıyoruz. Çünkü telgraf hatları gerek Bolu üzerinden, gerek Adapazarı üzerinden münkatidir. Muhabere ediyorduk. Son safhada münkati olduğundan bittabi böyle bir iki gün haberdar olamamak mucibi endişe görülmektedir. Bittabi en müstesna hali tasavvur ve kabul ederek yeniden tedabir ittihaz edilmiştir. Tevcihi ve intacı yine Heyeti Âliyenize aittir. *(Bu günden sonra sesleri).* Bazı propagandalar, manasız muzır propagandalar neticesinde halk hakikaten idlâl edilebilir. Meselâ üç gün evvel Beypazarında halk toplanmış, içerisinden iki üç müfsidin ifsadile telgrafhaneyi basmışlardır. Bittabi adam göndermek ve kuvvet göndermek lâzım geldi. İçlerinde iki üç kişi varmış, onların iğfalâtı neticesi imiş. Ayni hale müşabih bir mesele daha, şimalde Nallıhanda zuhura geldi. Buna karşı tedabir alınmıştır.

Hulâsa bu günün arzuya şayan olmıyan vemüz'iç olan bu ahvali arzediyorum. Çünkü vaziyet başka türlü tesbit edilmiş olmaz. Bunlar vak'adır. Başka yerlerde belki ufak tefek hassasiyetlerde vardır. Gerek bu vak'ayı ve gerek diğer yerlerdeki ufak tefek hassasiyeti demin de izaha çalıştığım gibi, düşmanların kendileri hariç gibi düşünerek, fakat yine bizim vesaitimizi tatbik ettikleri tedabiri şeytanetkârane neticesidir. Bittabi halk vaziyete vakıf değildir. Pek güzel bilirsiniz ki, İstanbulun işgalinden ihtimal haberdar değildir ve böyle bir işgal keyfiyetini işitmişse bile mazurdur. Sonra makamı saltanatın, makamı hilâfetin vaziyetini idrak edemezler.

İşte bu kadar gaflet içerisinde bulunan halkımıza her şey suhuletle serpilebilir. Maahaza pek nazik bulunduğu için her şeye karşı en büyük ehemmiyeti atfetmek ve her şeye karşı en kat'î ve ciddî tedabiri tatbik etmek lâzımdır. Çünkü Allah muhafaza etsin, bir defa inhilâl vaki olursa tekrar tevhit etmek ve harice karşı bir kuvvet ve kudret halinde arzı mevcudiyet etmek imkânı münselip olur.

Vaziyet bu suretle tenevvür ettikten sonra hareket için iki şeyden birine karar vermek lâzımdır. Birincisi; İstanbul muhitinin Ferit Paşa Kabinesinin kabul ettiği şeyi kabul etmek şerefimizi, hayatımızı, her şeyimizi bırakmak yani İngilizlere esir olmaktır. O zaman yapılacak mesele yoktur. Yok, bu milleti millet olarak, insan olarak namus ve şerefile yaşatmak istiyorsak kabul edeceğimiz nokta ve esas, mevcut bilcümle kuvvet ve vasaitimizi icabına göre istimal ederek, bizi imhaya çalışan düşmanların düşmanca olan emellerini kırmaktır ve ben şahsen katiyen şüphe etmem ki bütün arkadaşlarımız ancak böyle hissi ulvî ile buraya gelmişler ve ifa edecekleri vazifei tarihiyenin derecei azametini ve nezaket ve ehemmiyetini bütün vuzuhile müdrik bulunuyorlar. Merkezle anlaşmak meselesi hakkında, merkez demek, yani makarrı saltanat ve hilâfet olan İstanbul demektir. İstanbul düşmanın resmen ve filen tahtı işgalindedir. Bu gün İstanbul demekle Londra demek arasında hiç bir fark yoktur. İşte Londra mahiyetinde bulunan İstanbulda maatteessüf bütün âlemi islâmın perestişkârane merbut olduğu Halifemiz ve ecdadı kiramımızın bize en kıymetli yadigârı olan padişahımız kalmış bulunuyor. İrtibat arasak arasak bu makamı muallânın tavassutu olabilir. Bu temas ve irtibat için iki şey vâridi hatır olabilir. Birisi, meselâ bir heyet intihap edelim gönderelim. Bu heyet Londra mahiyetinde bulunan İstanbula girmek

için bittabi İngilizler tarafından görülecektir. İngilizlerin malûmatı, vesikası olmadan İstanbula girilemez ve çıkılamaz. Bu heyet Zâti Şâhâneye vasıl olur ve bir şart ile, İngiliz âmali dairesinde milleti sevk ve idare etmek imkânından bahsederse, bu heyet Zâtı Şâhâneye işte millet vahdetini muhafaza ediyor, istiklâliyeti katiyen feda etmez, Makamı Muallâyı saltanatın bu makasidi ulviyenin istihsâli için çalışmasına karar vermiştir derse böyle bir vazifei mukaddesenin ifasına memur olacak heyetin yeri, böyle bir vazifei mukaddeseyi ifa edecek Makamı Saltanat değil Malta olur. Zati şahane ile hususî temas hasıl etmek dahi vâridi hatırdır ve o her suretle araştırılmaktadır, Ancak nazarı dikkati âlinizi celbederim ki halifei mukaddesimiz Efendimiz Hazretleri edayi salât için Camiye gittikleri zaman kendilerini muhafaza eden kıtaatı askeriye islâm askeri değildir. İngiliz askeridir. Bu şeraiti elimeye duçar olmuş olan Padişahımızla hususî temas dahi mümkün olamaz. Sureti umumiyede bir şey arzedeyim : Farzedelim ki resmî ve hususî her türlü temas mümkündür. Ne anlamak istiyoruz? Bu temastan millet; istiklâlini, tamamiyeti mülikiyesini Makamı Hilâfet ve Saltanatın müstakil ve masun olmasını vicdanî bir emel telâkki etmiştir. Bunun için burada çalışıyoruz ve çalışacağız. Halifei müsliminin bundan başka bir şey düşünmesine imkân tasavvur ediyor musunuz? Ben şahsan hiç bir şey düşünmem. Zati Şahanenin ağzından işitsem mutlaka bunun icbar ve tazyik altında olduğuna hükmederim. O halde ne işitmek istiyoruz? Daha dün okuduğumuz sâniadan ibaret olan fetva cümlenizin malûmudur. Hürriyetine, serbestisine malik olan böyle bir Halife verdirir mi? Cümlenin malûmu olan Hükûmetin evamiri muhtacı tefsirdir. Bu kabineden evvel Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Hazretleri namus ve haysiyet ve şerefi itibarile kendisini yakından tanıyan arkadaşlarımızın tahtı tasdikında olduğu üzere şüphe ve tereddüt edilmiyecek evsafı güzideye maliktir. Bir emirde İngilizlere hürmet edeceksiniz, İngilizlerin emrini dinliyeceksiniz, böyle hareket etmediğiniz takdirde mahvolacağız, bu tarzı hareketi hamiyeti vataniyenizden rica ederim diyor ve bazı zaif muhakemeli insanlar ihtimal ki vaziyet başka türlüdür, bu kadar muhterem bir arkadaş böyle desin. Fakat biz böyle bir teeniye lüzum görmedik ve bunun düşman tarafından not edildiğine hükmettik. Kaçırdığı yaveri Salih Bey buraya geldi ve aman dedi. Harbiye Nazırı süngü altında dır ve zorla imlâ ve imza ettiriyorlar, o emre ehemmiyet vermemesi lüzumunu bildirmek için beni gönderdi dedi ve bu gün o zati şerif tahlisi giriban ediyor, Geyvede bulunuyor. Bir saat evvel kendisile kezalik Dahiliye Nazırı Hazim Bey ayni tebliği ediyor. Rüesayı memurini mülkiyeye rica ediyor. Bütün hissiyatı vataniyesine müracaat ederek aman İngilizlere bir şey yapmayınız diyor.

Beyefendiler; şimdi İstanbul muhitine nasıl emniyet edeceğiz ve İstanbulun o tazyikı elimi muvacehesinde biz dahi olsak insanız, bizim karşımıza gelen sözün düşmanlarımız tarafından işidilmiyecek ve işidildiği takdirde düçarı mehalik olmıyacağımıza emniyet ederek nasıl söyliyebiliriz? Binaenaleyh böyle bir temastan ne faide hasıl olur? Bendeniz takdir edemiyorum. Ancak mühim anda bulunuyorum. Her türlü tedabiri ciddiyetle almak lâzımdır.

Müsaade buyurursanız bir meseleden daha bahsetmek istiyorum. Efendiler, vaziyeti dahiliyeyi teşrih için daha fazla tafsilâta girişmek lüzumsuz olacak. Maamafih teferrüat hakkında yine beraber çalışacağız, itimat izhar ediyorlar ve yine işitiyorum ki bu teveccüh ve itimadın sevkile meselâ riyaset meselesi mevzubahs olduğu zaman büyük şükran ve minnet ile görüyorum ki tekmil arkadaşlarım hakkı âcizanemde büyük teveccühler, muhabbetler izhar ediyorlar. Meselâ riyaset meselesi mevzubahs olduğu zaman seni reis intihap edelim dediler. Ben bu meselede kat'î ve samimî olmak isterim. Bunun için şahsıma ait olmakla beraber, bunu yine şahsımın haricinde bir mesele olarak kabul etmek daha doğru dedim. Benim mevcudiyeti maddiyemi bırakalım, bir isim üzerine konuşalım.

Daima milletin müdrik olduğunu, milletin kuvvetli olduğunu biliyorsunuz, ki maksadımızı kurtarmak için harice karşı, ecanibe karşı, düşmanlarımıza karşı milletin müdrik ve kuvvetli olduğunu, milletin âmili hakikî olduğunu ispat etmek lâzımdır. Bu hakikatin mütecelli ve maddî bir delilidir. Milletin âmili hakikî olduğunu ispat etmek lâzımdır. Bunu ispat etmek lüzumundan bahsettiğim bir hakikattir ve huzuru âlileri bu hakikatin hiç şüphesiz delilidir. Bu yalnız milletimizce değil ecanipçe de malûmdur.

Fakat düşmanlarımız daima bu hakikati setretmek, âlemi medeniyete karşı milletimizi böyle mütesanit, vahdet yapabilecek, kendi kendini idare edecek evsaftan mahrum göstermek suretile kıymet ve ehemmiyetini tenkis ediyorlar. Daima bu vahdetleri, bu mevcudiyetleri şu veya bu şahsın üzerinde temerküz ettirmek, hatta İngilizlerin yeni günlerde yani İstanbulu işgal sırasında İngilizlerin Hükûmete ver-

dikleri notada benim ismim zikredilmiştir. Bu adamı reddediniz, bu adamı telin ediniz denilmiştir. Bu adam ret ve telin olunursa mevcudiyeti milliye esasen yoktur. İkincisi; dahili memlekette bütün millete karşı menfi propagandalarda bulunuluyormuş. Esası yoktur. Bu hakikat olmamakla beraber düşmanların elinde bir silâhtır. Binaenaleyh bu mahzuru nazarı dikkati âlinize arzediyorum. Millete yapılan menfi propagandalardan anlaşılıyorki yine mesele şahsî olarak gösterilmektedir. Bu da bittabi fevkalâde tesir yapar. Bu itibarla maksadımızın, ulvî makasıtımızın istihsali için düşmanlara silâh verecek her türlü hususattan tevakkî etmeniz iktiza eder. Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeğe mecburuz o da memleketin halâsıdır. Burada mevzubahs olacak şahıs meselesi, hatır meselesi değildir *(Alkışlar)*. Binaenaleyh bütün hakayika vuzuhile vakıf olarak isabet kararlarınızı vermenizi, maruzatı salifemde işaret ettiğim gibi, memleketin menafii namına temenni ederim. Millete istiklâl temin edileceği güne kadar bir fert olarak bütün mevcudiyetimle çalışmağa mukaddesatım namına söz vermişimdir. Bu sözü burada tekrar etmekle kesbi şeref eylerim. *(Alkışlar)*

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Reisin intihabı ruznamemize dahil olan mevat arasındadır. Fakat Paşa Hazretlerinin verdiği izahattan anlaşılıyor ki yavaş yavaş büyüyen tehlikeye karşı emir verecek zatı veya zevatı aramızdan terhis etmek ve ona salâhiyet vermektir.

Not : Zabıt ve Kavanin Kalemi celsei hafiye defterinin 1 S. No. sında mevcut açıklama aynen aşağıya aktarılmıştır :

«Pek cüzi yerleri zabıt esnasında atlanmış olduğundan tevhidinde bazı yerleri noksan kalmıştır. Heyeti umumiyesi iyidir. Nihayetinde celsenin tatil edildiğine dair Reisin tebligatı yok ise de şekli müzakereden celsenin hitam bulduğu anlaşılmaktadır.»